

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview met Joep Leerssen: Ierse impasses, nationalisme en Brexit

Auteurs: Julius van der Poel en Alan van Rijn

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 44.1, 66-71.

© 2022 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

Bron: Hugo Thomassen

INTERVIEW MET JOEP LEERSSEN

IERSE IMPASSES, NATIONALISME EN BREXIT

Julius van der Poel en Alan van Rijn interviewden hoogleraar Europese Studies Joep Leerssen. Leerssen is historicus, literatuurwetenschapper en houdt zich in de eerste plaats bezig met Europese geschiedenis. Dit jaar wordt de Ierse Burgeroorlog (1922-1923) herdacht, een conflict waarna een prille vrede en een nieuwe Ierse staat tot stand kwamen op het eiland.

Julius van der Poel en Alan van Rijn

Als historicus heeft u zich altijd beziggehouden met nationalisme, het romantische gedachtegoed en nationale stereotypen. U bent gepromoveerd op de literaire representatie van de Ierse nationaliteit. Wat kan de literatuur of cultuur vertellen over het ontstaan en de ontwikkeling van het nationalisme? Hoe bent u tot dit onderzoeksveld gekomen?

“Ik ben van huis uit filoloog. Dat wil zeggen een taal- en literatuurhistoricus. Maar in de literatuurwetenschap hebben historische aspecten mij altijd het meest aange trokken. Hetzelfde geldt voor de theorie: hoewel dat nuttig is, vind ik het het boeiendst wanneer je de literatuur ziet als een soort mentaliteits-historische bron. Ik zou mezelf geen historicus noemen, want om historicus te zijn moet je, als ongeschreven regel van het gilde, met archieven en ongepubliceerde bronnen werken en dat is voor literatuurhistorici niet te doen. Wij werken per definitie met gepubliceerde bronnen.

Maar ik ben dus wel degelijk geïnteresseerd in het gebruik van literatuur als een historisch document. En daarbinnen interesseerde het mij enerzijds erg hoe literatuur uit elkaar valt in nationale brokken en anderzijds hoe het een manier is om die nationale brokken te definiëren en te articuleren. Dus het is een kip-of-ei-probleem: wat maakt iets nou eigenlijk nationale literatuur? Tegenwoordig is dit gesneden koek, maar in de jaren zeventig, dus voor de publicatie van *The Invention*

of Tradition (1983) van Eric Hobsbawm en *Imagined Communities* van Benedict Anderson (1983), was er nog de gedachte dat nationaliteit wordt gecreeërd door literatuur. Mijn *testcase* was Ierland, omdat je daar meertalige tradities hebt, in taalgemeenschappen die historisch gesproken uitermate vijandig tegenover elkaar stonden. Maar uit de literaire tradities is het Ierse nationalisme voortgekomen. Daar heb ik mijn proefschrift over geschreven.

Zo ben ik eigenlijk vanuit literatuurwetenschappen naar het bestuderen van de politiek van Ierland toegegaan. En zo ben ik een beetje tussen wal en schip geraakt en gebleven. Want de meeste mensen die dit pad volgen komen eerder uit de hoek van de historische sociologie, mensen die zich bezighouden met ideeëngeschiedenis. En ik wilde een ideeëngeschiedenis van het nationalisme schrijven, daarbij is het gebruik van tekstuele bronnen van belang. Dat wil zeggen dat het niet alleen maar draait om wat mensen deden – of ze demonstreerden of bommen gooiden – maar wat ze schreven en lazen.”

Welk nieuw beeld kwam uit uw literatuuronderzoek naar voren?

“Dat was niet duidelijk omdat, toen ik het schreef in de jaren tachtig, er nog geen beeld van het nationalisme was. Er was tijdens de Koude Oorlog nog niet zoveel onderzoek gedaan naar het nationalisme. Naderhand ben ik met Miroslav Hroch gaan samenwerken: de historicus die bekend is vanwege zijn bestudering

“IN IERLAND WAS HET ALTIJD AL EEN BEETJE GEACCEPTEERD DAT HET DE DENKERS EN DE DICHTERS WAREN DIE DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD HADDEN VORMGEGEVEN”

van de ontwikkeling van het nationalisme in drie fasen. In zijn model beschrijft hij hoe er ten eerste intellectuele interesse ontstaat voor cultuur en verleden van een land, waarna een relatief kleine groep zich manifesteert in de politiek en er ten slotte een grootschalige nationalistische mobilisatie plaatsvindt. En toen bleek dat dat volledig toepasbaar was op Ierland. Hroch zat zelf achter het IJzeren Gordijn en kende op dat moment de Ierse bronnen niet, maar de theorie van de drie fasen klopte helemaal. In Ierland was het altijd al een beetje geaccepteerd dat het de denkers en de dichters waren die de onafhankelijkheidsstrijd hadden vormgegeven. Dat heeft ook te maken met het zelfbeeld van de Ieren: dat zij een land van denkers en dichters zijn. Je ziet dus eigenlijk dat het hele revolutionaire activisme wel aangedreven wordt door de motor Sinn Féin [red. politieke partij voor een onafhankelijke republiek] en de Amerikaanse emigratie, maar dat de agenda is geschreven vanuit de cultuur. Dat was op dat moment voor een literatuurwetenschapper absoluut geen nieuwe ontdekking en het werd pas naderhand duidelijk hoe vernieuwend het was voor de historische analyse.”

Onder jonge mensen in Ierland bestaat er een grote interesse in het heidendom, de Keltische traditie en taal. Denkt u dat het wegvallen van de hegemonie van de katholieke kerk ook bijdraagt aan een ander soort nationalisme?

“Ja, het zijn twee aspecten van een en hetzelfde lange proces. Er is een seculariseringsproces op gang gekomen. Die neemt in Ierland aparte vormen aan, omdat de macht van het katholicisme in Ierland zodanig allesoverheersend was. Het hangt ook samen met een demografische knik. Dat zie je bijvoorbeeld terug in het schokkende moment in 1990, toen Mary Robinson als de eerste vrouwelijke president van Ierland werd verkozen. Dat zag werkelijk niemand aankomen. Dat kwam door de jonge, volwassen geworden babyboomers die opeens stemrecht hadden gekregen en veel linkser waren dan de politieke klasse ooit had kunnen voorzien. Dus zo komen veel dingen bij elkaar, allemaal *tipping points*. Er is inderdaad in het traditionele katholicisme nog altijd een groot symbolisch prestige voor de Ierse taal (Gaelic), die wordt nog altijd als belangrijk gezien en dat is zichtbaar in het straatbeeld in de

vorm van plaatsnamen bijvoorbeeld. Het is vooral als symbool belangrijk, maar om in de praktijk Gaelic te spreken, dan denken veel Ieren veelal, nou ja..”

U nam deel aan de herdenkingsseminar *Machnamh 100* (2020), waarin de Ierse revolutionaire periode is herdacht (1914-1922). In uw bijdrage beschrijft u hoe herdenkingen kunnen vervallen in tegenstellingen tussen helden en schurken. Met het herdenken van de revolutie zullen de meeste Ieren het met elkaar eens zijn over de boosdoener: Brits kolonialisme. Maar het herdenken van de burgeroorlog (1922-1923), waarin Ieren elkaar bevochten, is een stuk ingewikkelder. Verwacht u dat de herdenking van het 100-jarig jubileum van dit conflict op een andere manier zal worden beleefd dan die van de revolutie?

“Ja, ik denk ook dat dat de bedoeling was van president Higgins met de herdenking in 2020; afgezien van zijn grenzeloze ijdelheid. Het feit dat hij die discussiereeks heeft gehouden op tv over de vraag wat we moeten met die herdenking was prijzenswaardig. De Ierse onafhankelijkheid begon met een burgeroorlog. Het geweld en de verdeeldheid waren ontzettend onverteerd en de herinnering was voor lange tijd (en voor een deel nog steeds) erg problematisch. Mijn vrouw is Iers, en zij vertelde mij hoe de burgeroorlog vermeden werd in het onderwijs, daar durfden ze simpelweg niet over te praten. De geschiedenislessen eindigden met het begin van de onafhankelijkheid en de burgeroorlog werd zo goed als overgeslagen.

Over de politieke gevolgen van die periode: het is ook heel boeiend hoe Higgins zelf weigerde naar de herdenking van 100 jaar Noord-Ierland te gaan. Hij zei daarmee, als ik daarnaartoe ga, dan normaliseer ik de afscheiding van

het noorden, waar we het eigenlijk niet mee eens zijn. We willen dat gewoon niet. Nou, dan zie je dat de wonden dus nog niet helemaal geheeld zijn. Daar moet je dus heel voorzichtig mee omgaan. Men is in Ierland gewend geraakt aan een *master narrative* dat zegt ‘de wereld heeft ons slecht behandeld’. Maar de Ieren moeten leren dat ze soms ook zelf schuld hebben aan leed in hun eigen geschiedenis.

Anderzijds vind ik dat men eigenlijk best volwassen is omgegaan met de economische crisis van een jaar of tien terug. Er werd erkend dat de Ieren zelf toch ook wel deel van de schuld droegen. Ook beseften men steeds meer dat de verantwoordelijkheid van het machtsmisbruik en de schandalen in de katholieke kerk niet alleen bij de paus lag, maar ook bij de Ieren zelf. De mensen die de vrouwen dwangarbeid lieten verrichten in wasserijen en stomerijen, dat waren de vaders en moeders van die vrouwen zelf. Ze onderdrukten elkaar, ze maakten elkaar het leven zuur. Dus die verdeling van ‘wij-zij’, of ‘goed-slecht’, kan niet langer. Ik vond het gevaarlijke van eerdere herdenkingen dat ze de Ieren een helden- en martelaarsrol toebedeelden en de buitenlanders afschilderden als boosdoener. Ze moeten die koe bij de horens vatten.

In een dorpsgemeenschap dicht bij mijn woonplaats in Ierland woont de kleindochter van een officier van de *Free State Army* en de kleindochter van een *IRA volunteer*, twee mensen die tegenover elkaar stonden tijdens de burgeroorlog. Die officier heeft die volunteer laten fusilleren. Hun kleindochters zijn nu dus dorpsgenoten, maar hoewel ze het moeilijk en bitter vinden, hebben ze dat verleden wel een plaats gegeven.

Ik denk dat er ook veel positieve aanknopingspunten te vinden zijn in de nasleep van het geweld van de jaren 1916-1922. Ik vind ook, net als historicus George Lee (de bekende innovator van Ierse geschiedschrijving), dat er iets ongelooflijks is gebeurd. In de burgeroorlog

werden de republikeinen verslagen door een extreemrechtse *Free State* regering. Die regering, die voor voortzetting van een nauwe associatie met de *commonwealth* en het Verenigd Koninkrijk waren, verloor na tien jaar de verkiezingen en de leider van de Republikeinen, Éamon de Valera, was op dat moment een onverzoenlijke Republikein. Dat wil zeggen dat hij voor radicale zelfbeschikking was en dus enkel voor externe associatie met de Britse invloedssfeer. Niettemin, na die verkiezingen droeg de regering haar macht over aan haar grote vijanden van de burgeroorlog: de Republikeinen. Binnen tien jaar na een burgeroorlog is dat een ongelooflijke daad van politieke volwassenheid. Ik vind dat getuigen van democratische volwassenheid.”

Tegenover de nationalist in Noord- en Zuid-Ierland die een hereniging van het eiland nastreven, heb je ook nog de veelal protestante unionisten die juist de unie tussen Noord-Ierland en het Verenigd Koninkrijk koesteren. Valt de impasse nog te verbreken?

“De demografie is aan het verschuiven en de unionistische meerderheid slinkt. Maar zelfs als die meerderheid verdwijnt en je zou kijken naar 40% unionistische protestanten in Noord-Ierland, dan nog kun je niet tegen de wil van een dermate grote minderheid dat land losmaken uit zijn huidige staatsverband. Dat lukt gewoon niet. Wat dat betreft is er met Brexit echt iets vreselijks gebeurd. Het probleem van twee bevolkingshelften die zo radicaal verschillen van opvatting werd verzacht, omdat zowel Ierland als het Verenigd Koninkrijk in de Europese Unie zat, maar dat is nu verdwenen. Hoe moet dat nu verder? Het zou makkelijk zijn als de unionisten allemaal anders zouden denken, het zou ook makkelijk zijn als alle katholieken protestant zouden worden. Maar zo is het niet.

Om een antwoord te geven op de vraag: een mogelijke doorbraak zou liggen in het onafhankelijk worden van Schotland. Want cultureel en economisch gezien heeft Belfast de nauwste banden met Glasgow. Dat zou de zaken nog wel eens los kunnen trekken, omdat de banden tussen Noord-Ierland en het Verenigd Koninkrijk opeens veel minder sterk zullen zijn. Dus het zou kunnen zijn dat, als je heel erg speculatief gaat denken, een oplossing zou kunnen liggen in een onafhankelijk Schotland.”

Van welke aspecten van de Ierse geschiedenis vindt u het belangrijk dat Europeanen ervan op de hoogte zijn, in dit post-Brexit tijdperk? Wat voor rol speelden nationale zelfbeelden over Brits en Iers zijn in de hele gebeurtenis?

“Wat je nu aansnijdt is het bruggetje tussen nationalisme en de imagologie. Nationalisme is de politieke instrumentalisering van een zelfbeeld. Dit zelfbeeld wordt dus functioneel gemaakt voor politieke doeleinden. Elk volk heeft een zeker idee over zichzelf: zo zijn we, ‘dit is typisch Deens’: *hygge* bijvoorbeeld. Maar als het vervolgens gaat om jezelf onderscheiden van anderen, dat is dan nationalisme. Brits socioloog Michael Billig heeft de term ‘banaal nationalisme’ bedacht, dat is een goede term, maar hij heeft het alleen over politieke symbolen als vlaggen. Ik zelf spreek eerder van ‘diffuus nationalisme’. Daarin zit bijvoorbeeld de wil je te richten naar een zelfbeeld, het idee van een volkskarakter.

In Engeland heb je dit vooral op dat diffuse banale vlak. Het uitte zich in het dwepen met victoriaanse auteurs zoals Charles Dickens en Anthony Trollope, in een lyrische nostalgie over *Englishness*; ‘thee om vier uur’. Maar ook in ideeën en nostalgie naar *empire*.

Ik wil nog even benadrukken dat dit geen gevolg was van de Koude Oorlog.

Ik denk dat Hobsbawn gelijk had toen hij dit zag gebeuren in 1982. Hij had het over de verdrijving van de sjah van Iran, maar als je kijkt naar de *Rambo* films (1982-1988) of *Braveheart* (1995) dan zie je tien jaar voor de val van de muur dit nationalisme al opkomen. Dat is een instrumentalisering van dat diffuse sentimentele nationalisme.

Zo zagen we hoe in de loop van de jaren 1990 en 2000 de Engelse politiek beheerst werd door een *Tory Party* die in toenemende mate nationalistisch werd. Dat woord werd alleen niet in de mond genomen, want ‘alleen buitenlanders zijn

de *Good Friday Agreement*. Dat verdrag maakte een einde aan de *Troubles*, het bloederige conflict tussen protestanten en katholieken. Keer op keer loopt de Britse regering vast op dat probleem van Noord-Ierland. Het EU-lidmaatschap bood een oplossing, waarbij zowel Ieren als Britten het stuk land konden delen en hun identiteiten naast elkaar konden bestaan. Dat is nu weg.

De houding van de Britse regering ten opzichte van Noord-Ierland is in datzelfde proces steeds meer unionistisch geworden. De conservatieve partij heeft steeds meer gebruikgemaakt van de harde

“HET WAREN IN DE JAREN VLAK VOOR DE IERSE REVOLUTIE DE UNIONISTEN DIE ALS EERSTEN DE WAPENS OPPAKTEN”

nationalistisch’. Dat was dus dat sentimentele nationalisme waarmee de *Tory Party* ten strijde trok tegen Brussel en de *Labour Party*. Wat we nu hebben is een door en door nationalistisch land. Het is Engels nationalisme, omdat het geen enkele draagkracht heeft in Wales en Schotland.

Wat betreft Noord-Ierland en Brexit: Ik heb al vanaf het begin benoemd dat dit een uiterst moeilijke situatie zou worden. Het was zonneklaar dat het onmogelijk was om iets te regelen voor Noord-Ierland, dat overeenkwam met

onverzoenlijke unionisten. Dat is een herhaling van wat er gebeurd is rond 1900, toen de conservatieve en de unionisten fuseerden. Net als aan het begin van de twintigste eeuw gaf deze Tory/Unionist dynamiek aanleiding tot de spanningen die tot de Ierse revolutie leidden. Het waren in de jaren vlak voor de Ierse revolutie de unionisten die als eersten de wapens oppakten. Als de pleuris uitbreekt, laat ik nou maar even een voorspelling doen, dan breekt de pleuris uit onder de harde radicaalunionistische protestanten.”